

Henrika Tandefelt ja Maria Vainio-Kurtakko

Aatelismiehen valinnat porvarillistuvassa yhteiskunnassa

TAITEILIJA ALBERT EDELFELT JA VAPAAHERRA VIKTOR MAGNUS VON BORN N. 1870–1900

Aatelissäädyn yhteiskunnallinen asema muuttui 1800-luvun kuluessa. Artikkelissa analysoidaan kahta esimerkkitapausta, taiteilija Albert Edelfeltiä ja vapaaherra Viktor Magnus von Bornia, heidän elämänsä ja elämäntavojensa, ja kysytään, millä tavoin he pyrkivät luomaan itselleen aseman ja säilyttämään sen muuttuvassa yhteiskunnassa. Tapausanalyysien pohjalta Henrika Tandefelt ja Maria Vainio-Kurtakko tarkastelevat aatelismiesten erilaisia mahdollisuuksia löytää paikkansa 1800-luvun lopun Suomessa ja osoittavat, etteivät muutokset ja ratkaisumallit olleet yksioikoisia.

Aateli mielletään usein perinteiden vaalijaksi, eikä syyttä. Kuitenkin sekä aatelismiehen että aatelnaisen ihanteet, valinnan mahdollisuudet ja rajoitukset ovat vaihdelleet vuosisatojen saatossa. Varsinkin aatelismiesten on ollut mahdollista toimia hyvin erilaisten mallien ja ihanteiden mukaan.¹ 1800-luvun yhteiskunnan muutokset, sääty-yhteiskunnan purkautuminen ja porvarillistuminen, asettivat aatelin uuteen asemaan. Aatelnaisille murrosaika tarjosi uusia mahdollisuuksia yhteiskunnalliseen ja ammatilliseen toimintaan sekä taloudelliseen riippumattomuuteen. Kaikki aatelnaiset eivät kuitenkaan itsestään selvästi tarttuneet avautuneisiin mahdollisuuksiin, vaan heidän valintojensa

taustalla vaikuttivat monet seikat. Myös aatelismiesten oli löydettävä paikkansa uudessa yhteiskunnassa, jossa aatelin valta-asema kyseenalaistettiin ja jossa syntyperästä tuli vähemmän tärkeä kuin henkilökohtaisista ominaisuuksista ja omaisuudesta. Heillekin murroskausi tarjosi sekä mahdollisuuksia että haasteita. Aatelismiehet mukautuivat 1800-luvun lopulla yhteiskunnan muutoksiin ja omaksuivat uusia pelisääntöjä. Mukautuminen tapahtui kuten aikaisemminkin vuorovaikutuksessa säädyn itseymmärrystä leimaavien perinteiden kanssa.²

Tässä artikkelissa tarkastelemme aatelin, erityisesti aatelismiesten, toimintastrategioita 1800-luvun lopun suomalaisessa yhteiskunnassa. Tarkastelemme kahden esimerkin avulla, miten yksittäinen aatelmies keskusteli sukunsa ja säätynsä perinteiden kanssa, mistä asioista hän ei ollut valmis luopumaan ja mihin uuden ajan suomiin mahdollisuuksiin hän tarttui. Tarkastelemme myös olosuhteita, jotka määrittivät aatelismiehen valintoja ja vaikuttivat siihen, millainen vapaus tai pakko aatelismiehen valintoihin sisältyi.

Esimerkkihenkilömme, taiteilija Albert Edelfelt (1854–1905) ja vapaaherra, kartanonomistaja, poliitikko Viktor Magnus von Born (1851–1917) olivat kotoisin Itä-Uudenmaan kartanoalueelta, ja heitä yhdisti sama paikallinen säätyläiskulttuuri. He edustivat myös samaa sukupolvea ja kuuluivat samaan suku- ja ystäväpiiriin. Nämä piirit kietoutuvatkin yhteen tavalla, joka tekee miehistä mielenkiintoisia verrattavia. Hei-

1. Vrt. Johanna Ilmakunnas, *Kartanot, kapiot, rykmentit. Erään aatelissuvun elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1277. SKS 2011.

2. Kaarlo Wirilander, *Herrasväkeä. Suomen säätyläistä 1721–1870*. Historiallisia tutkimuksia 93. Suomen Historiallinen Seura 1974; Göran Norrby, *Adel i förvandling. Adliga strategier och identiteter i 1800-talets borgerliga samhälle*, Studia Historica Upsaliensia 217. Uppsala universitet 2005; Jaana Gluschkoff, *Murtuva säätyvalta, kestävä eliitti. Senaattori Lennart Gripenbergin sukupiiri ja sääty-yhteiskunnan muodonmuutos*. Bibliotheca Historica 112. SKS 2008.

dän vaimonsa Ellan de la Chapelle ja Hulda Berndtson olivat serkkuja, ystäviä ja toistensa uskottuja. V. M. von Bornin lanko, taiteilija Gunnar Berndtson, oli puolestaan Edelfeltin läheisimpiä ystäviä.³ Juuri vaimojensa ja ystäviensä kautta von Born ja Edelfelt seurasivat toistensa elämää.

On ilmeistä, että moni ajatus sai yhteistä kaikupohjaa yhteisessä säätyläiskulttuurissa, mutta säilynyt lähdeaineisto kertoo myös toisistaan poikkeavista aatteista ja elämänratkaisuista. Taustalla vaikuttivat osittain molempien perheiden ja sukujen tilanne ja traditiot, osin henkilökohtaiset arvostukset ja valinnat. Vaikka Edelfelt ja von Born elivät ja vaikuttivat ajallisesti ja paikallisesti lähellä toisiaan, heidän elämänsä lähtökohdat olivat varsin erilaiset. He edustivat kahta erilaista aatelismiehen tyyppiä, ja heitä on hedelmällistä verrata toisiinsa tarkasteltaessa aatelismiehelle mahdollisten valintojen kirjoa 1800-luvun lopun Suomessa. Edelfeltin ja von Bornin esimerkit kertovat 1800-luvun yhteiskunnasta mutta muistuttavat myös siitä, että aateli on aina ollut epäyhtenäinen ja että aatelissäädyn sisällä on ollut eriarvoisia ryhmiä.

Taiteilija Albert Edelfelt oli varakkaan porvoolaisen laivanvarustajan tyttären ja köyhän ruotsalaisen aatelismiehen poika. Suomalaisen kansankuvauksensa ja Pariisissa kansainvälisellä taidekentällä niitetyn maineensa ansiosta Edelfeltistä tuli taiteilijana lähes kansallissankari. Hän työskenteli uutterasti suomalaisen taidekentän uudistamiseksi. Edelfeltin sosiaalinen tausta näkyy hänen Pariisissa maalaamissaan muotokuvissa ja kepeissä 1700-luvun genremaalauksissa sekä varsinkin Haikossa, itäisellä Uudellamaalla maalatuissa omaa perhepiiriä ja herasväen kesänviettoa kuvaavissa teoksissa.⁴ Tarkastelemme Edelfeltin aatelista identiteettiä, joka ohjasi hänen taiteilijanuraansa ja elämäntulkuaan mutta on aiemmassa tutkimuksessa saanut vain vähän huomiota.

Vapaaherra V. M. von Born puolestaan polveutui isoisänsä puolelta suuriruhtinaskunnan vir-

kamieseliitistä ja isoäitinsä puolelta Ruotsin ajan mahtisuvuista, etenkin Creutz-suvusta. Hän oli Suomen suurimpiin kartanoihin kuuluneen Sarvilahden (Sarvlaks) omistaja. Von Born on jättänyt leimansa Pernajan pitäjän historiaan, mutta ennen kaikkea hänet tunnetaan poliitikkona ja suomalaisten säätyvaltiopäivien viimeisenä maarsalkkana.⁵ Hänen kotiseutunsa läpi elämän oli samainen suurten ja pienten kartanoiden leimaama itäinen Uusimaa kuin Edelfeltinkin.

Sekä Albert Edelfeltille että V. M. von Bornille aatelisuus oli oleellinen osa heidän minäkuvaansa ja sosiaalista profiiliaan. Molemmat käyttivät ja rakensivat aateluuksiaan tietoisesti, mutta eri tavoin, ja molempien elämät on dokumentoitu hyvin. Käytämme lähteinämme Sarvilahden kartanon laajan arkiston kirjeitä ja muita aineistoja sekä Edelfeltin varsinkin äitinsä kanssa käymää kirjeenvaihtoa. Etenkin dramaattisimmissa elämänvaiheissaan V. M. von Born pohti ja kuvasi itselleen tärkeitä tapahtumia ja ihmisiä jälkipolville kirjoitetuissa omaelämäkerrallisissa teksteissä. Ne tarjoavat kiinnostavan lähteen, joka valaisee hänen maailmankuvaansa ja ihmiskäsitystään. Von Bornin perheen kirjeenvaihtoa on lisäksi säilynyt runsaasti. Erityisen tärkeä lähde on Hulda von Bornin ja Ellan de la Chapellen välinen kirjeenvaihto usean vuosikymmenen ajalta.

Seuraamme Edelfeltin ja von Bornin elämäntulkua alkaen suvusta ja sukutaustasta. Tämän jälkeen tarkastelemme heidän taloudellisia ja aineellisia lähtökoh tiaan ja uravalintojaan. Lopuksi analysoimme heidän avioliittostrategioitaan ja heidän jokapäiväisen elämänsä rakentumista. Näihin aatelissäädylle keskeisiin teemoihin pu-

3. Ks. Maria Vainio-Kurtakko, *Idyll eller verklighet. Albert Edelfelt och Gunnar Berndtson i det moderna genombrottets ambivalens*. FFT 117. Finska fornminnesföreningen 2010a.

4. Ks. Vainio-Kurtakko 2010a.

5. Ernst Estlander, *Friherre Viktor Magnus von Born. Hans person och politiska verksamhet skildrade i samband med svensk nationalitetsrörelse och fosterländsk försvarskamp i Finland*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 221. SLS 1931.

reutumalla selvittämme, miten aatelismiehet elämänvalinnoillaan pystyivät reagoimaan 1800-luvun yhteiskunnan muutoksiin.

Sääty, suku ja aineeton perintö

Aateli on aina ollut erittäin tietoinen omasta historiastaan ja merkityksestään historiassa. Tämä merkitys on vuorostaan legitimoinut aatelissäädyn olemassaolon ja privilegiot. Yksittäisen aatelismiehen toiminta on luettu kunniaksi koko säädylle, etenkin miehen suvulle ja perheelle. Eurooppalaiselle aatelille on keskiajalta lähtien ollut tärkeää tuntea oma genealogiansa, tietää mistä suurmiehestä kukin polveutuu. Genealogialla aateliset ovat myös pystyneet todistamaan oman ylhäisen syntyperänsä. Sääty-yhteiskunnassa aateluus ja sen suoma korkea asema perittiin, joten historiallisen jatkumon sisäistäminen ja sen integroiminen suvun omaan itseymmärrykseen oli aatelille tärkeämpää kuin muille säädyille.⁶ Historian tiedostaminen ja painottaminen kuuluivat myös vahvasti 1800-luvun aatelin maailmankuvaan.

Aatelissääty on koostunut erilaisista ja eriarvoisista pienemmistä ryhmistä: on ollut vanhaa sukua ja uudempaa aatelia, ruotsalaista ja venäläistä aatelia, sotilasaatelia ja virka-aatelia, arvonimellisiä ja arvonimettömiä aatelisia. Aatelisten keskinäisessä arvojärjestyksessä vanhemmat suvut arvostettiin aina korkeammalle kuin uudemmat. Oikea sukutausta, pitkät sukujuuret ja ansiokkaat esi-isät, ovat siksi aatelin keskuudessa olleet tärkeä pääoma sekä aatelismiehille että aatelin naisille.⁷ 1800-luvun yhteiskunnassa, missä aateliton eliitti sai yhä enemmän valtaa, aatelisperheiden itseymmärryksessä ja esiintymisessä korostuivat hienot sukujuuret ja suvun historia. Loistavan menneisyyden korostaminen liittyi todennäköisesti myös 1800-luvulla lisääntyneeseen historiatietoisuuteen sekä haluun talentaa ja restauroida historian muistomerkkejä ja dokumentteja.⁸

Aatelinen syntyperä ja suku takasivat tietyt lähtökohdat, mutta jokaisen sukupolven oli

myös lunastettava paikkansa. Albert Edelfeltin asema aatelismiehenä oli V. M. von Bornia heikompi vaikka hänen sukunsa oli aateloitu jo 1600-luvulla, kun sotapalveluksessa kunnostautunut ratsumestari Johan Palm 1680 nostettiin aatelissäätyyn nimellä Edelfelt.⁹ Muutama sukupolvi aateloimisen jälkeen Edelfelt-suku joutui sosiaaliseen alamäkeen. Koko 1700-luvun jatkunut aseman aleneminen johtui epäedullisista naimakaupoista ja epäonnistuneista urista. Tämän vuoksi Albert Edelfeltin isä Carl Albert Edelfelt (1818–1869) lähetettiin lapsena syntymäkodistaan Ruotsista enonsa Erik Albert Benzelstiernan kasvatettavaksi Turkuun. Koska Edelfelt-suku ei esiintynyt Ruotsin historiassa merkittävässä tehtävässä tai viroissa eikä omistanut suuria kartanoita, nimi Edelfelt ei taannut C. A. Edelfeltille varmaa sosiaalista arvovaltaa. Hän saavutti sen sijaan yhteiskunnallisen aseman ammattiosaamisensa ja virkansa avulla. Hän kouluttautui arkkitehdiksi ja yleni 1867 yleisten rakennusten ylihallituksen johtajaksi eli Suomen rakennussuunnittelun korkeimmaksi virkamieheksi. C. A. Edelfelt kuitenkin teki vara-

6. Marcus Funck & Stephan Malinowski. *Masters of Memory: The Strategic Use of Autobiographical Memory by the German Nobility*. Teoksessa Alon Confino & Peter Fritzsche (toim), *The Work of Memory. New Directions in the Study of German Society and Culture*. University of Illinois 2002, 86–89.

7. Angela Rundqvist, *Blått blod och lifjevit händer. En etnologisk studie av aristokratiska kvinnor 1850–1900*. Carlsson 1989 1989, 35–41.

8. Rundqvist, 31–35; Anna Ripatti, *Jac. Ahrenberg ja historian perintö. Restaurointisuunnitelmat Viipurin ja Turun linnoihin 1800-luvun lopussa*, diss. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 118. Helsinki 2011, 23–30, 41–62; Matti Klinge, *Suomalainen ja eurooppalainen menneisyys. Historiankirjoitus ja historiankulttuuri keisariaikana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1285. SKS 2010. Ks. myös Henrika Tandefelt & Maria Vainio-Kurtakko, *Ett storgods som historisk och modern konstruktion*. Viktor Magnus von Borns etablering på Sarvlaks i Pernå. *Historisk Tidskrift för Finland* 2, ilmestyy syksyllä 2013.

9. Tor Carpelan, *Ättartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ätterna* 1. Frenckell 1954, 139–143; Bertel Hintze, *Albert Edelfelt*. WSOY 1953, 16.

rikon ja kuoli pian sen jälkeen vuonna 1869. Hänen vaimonsa ja neljä lastaan jäivät ilman varoja, ja 14-vuotiaasta Albert Edelfeltistä odotettiin pikimmiten perheen elättäjää.¹⁰

V. M. von Bornin elämän lähtökohdat olivat aivan toisenlaiset. Born-suku nostettiin Ruotsin aateliin nimellä von Born vasta 1700-luvun lopussa, kiitoksena tuesta, jota alkujaan pommerilainen kapteeni Carl Bernhard von Born oli osoittanut Kustaa III:lle vuoden 1772 vallankaappauksessa. Suomen sodan jälkeen, vuonna 1811, C. B. von Bornin vanhin poika, Samuel Fredrik von Born, asettui Suomeen, osti Gammelbackan kartanon ja nai Creutz-suvusta polveutuvan Catarina Elisabet von Morianin, joka puolestaan peri Sarvilahden kartanon 1820. S. F. von Born sai siis vankan sijan suomalaisessa aatelissa sekä avioliiton että omaisuutensa avulla.

S. F. von Bornista ja hänen kolmesta pojastaan tuli virkamiehiä. He tekivät merkittävän uran kehittyvässä suuriruhtinaskunnassa: isä ja keskimäinen poika nousivat senaattoreiksi asti. Pojista Johan August von Born, V. M. von Bornin isä, palkittiin keisarille uskollisena virkamiehenä suomalaisella vapaaherran arvolla 1864. Nuorimmalle veljelle oli suunniteltu upseerin uraa, mutta hän kuoli nuorena Pietarissa. Samaan sosiaaliseen virkamieseliittiin kuuluivat myös monet V. M. von Bornin äidin, Fanny von Haartmanin sukulaiset. J. A. von Bornin kuoltua 1878 hänen vanhin poikansa V. M. von Born peri Sarvilahden kartanon.¹¹ Suvun asema ja omaisuus antoivat pojalle hyvät lähtökohdat, ja isänsä suvun lisäksi hän korosti isänäitinsä vieläkin vanhempaa aatelista sukutaustaa. Näin hän painotti Ruotsin suurvallan perintöä ja häivytti keisarinajan merkitystä von Bornien menestykselle.¹²

Aatelin suuri kiinnostus omaa sukuaan kohtaan huvitti 1800-luvun yhteiskunnan kasvavaa aatelitonta sivistyneistöä. Suvun tunteminen ja tiedostaminen oli kuitenkin aatelimiehen itseyttämis- ja kunnianhimon kulmakivi, jota yhteiskunnan muutokset eivät voineet häivyttää.¹³ V. M. von

Born ja Albert Edelfelt näkivät itsensä ja jälkeläisensä osana sukunsa jatkumoa. Aatelin perinteitä noudattaen Edelfeltin ja hänen vaimonsa Ellan de la Chapellen ainoa perillinen, Erik Johan Albert Edelfelt, nimettiin molempien vanhempiensa sukuja kunnioittaen.¹⁴ V. M. von Born yhdisti puolestaan lapsensa sukupolvien ketjuun nimeämällä heidät esi-isänsä ja esiäitiensä sekä elävien sukulaistensa mukaan, painottaen Sarvilahden omistajien nimiä.¹⁵ Tällä Sarvilahden kartanoon asettunut perhe halusi korostaa vaikutavinta sukulinjaansa. Von Bornille suku antoi turvaa ja itsetietoisuutta. Hän piti sukujuuriaan itsestään selvinä, vaikka ne olivat erilaisten, osin hyvinkin tietoisten valintojen lopputulos. Hänen esimerkinsä kertoo siitä, miten tärkeitä äitien, isoäitien ja muiden esiäitien kautta tulevat sukulaissuhteet olivat, varsinkin jos he edustivat merkittäviä ja vanhoja sukuja, kuten Creutzeja. Edelfeltille suku ja sukuun kuuluminen oli ongelmallisempaa. Hänellä ei ollut laajaa ja merkittävää sukuverkostoa, ja siksi hän joutui elinaikanaan määrittelemään aateluutensa vaihtelevin tavoin.

Aineellinen perintö

Eurooppalainen aateli toi monin tavoin esiin valta-asemansa, arvovaltansa ja juurensa. Mui-

10. Hintze 1953, 18–19, 33–34.

11. Carpelan 1954, 139–142; Olle Sirén, *Sarvlaks. Gårds-hushållningen och gårdssamhället från 1600-talet till 1900-talet*. Folkivsstudier XII utgivna genom Folkkultursarkivet. SLS 1980, 88–89; Henrika Tandefelt, *Herr till Sarvlax – godsägare under sex sekel*. Teoksessa Henrika Tandefelt (toim.), *Sarvlax. Herrgårdshistoria under 600 år*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 735. SLS 2010, 25–28.

12. Tandefelt & Vainio-Kurtakko 2013.

13. Henrika Tandefelt, *Ett riddarhus blir till. Riddarhusets uppkomst som institution och byggnad i storfurstendömet Finland*. Teoksessa *Adeln och dess hus*, toim. Johanna Aminoff-Winberg, Fontana Media ilmestyy syksyllä 2013.

14. Ellan de la Chapelle Hulda von Bornille 9.2.1889. Sarvlaks privatarkiv. SLS.

15. Tandefelt & Vainio-Kurtakko 2013; V.M. von Born, *Femton år av ett liv. Anteckningar till minne af friherrinnan Hulda von Born f. Berndtson* [1892]. Släktföreningen V.M. von Borns ättlingar 1993.

hin säätyihin verrattuna aateli pystyi visualisoimaan ja materialisoimaan asemansa huomattavasti monimuotoisemmin. Sukuvaakunat, muotokuvat, rakennukset ja puistot huvimajoihin ja puistokujineen ilmensivät sukujen ja yksilöiden asemaa. Kartano tarjosi 1800-luvulla oivallisen näyttämön suvun historian ja pitkien sukujuurien esittämiselle.¹⁶

Sarvilahden kartano tarjosi von Borneille loisteliaat puitteet, jotka kertoivat sukupolvien vauraudesta ja arvovallasta. Sarvilahti edusti pitkää sukutaustaa, mikä oli tärkeää varsin nuorelle aatelisluvulle. Kartano oli 1400-luvun lopulta saakka periytynyt samassa suvussa, kaksi kertaa naislinjassa, mikä Creutzien jälkeen toi omistajiksi ensin von Morianit ja heidän jälkeensä von Bornit. Päärakennuksen oli rakennuttanut 1600-luvulla valtakunnanpuvot ja amiraali Lorentz Creutz vanhempi. Sarvilahden isännöitsijä antoi V. M. von Bornille mahdollisuuden nähdä itsensä merkittävässä valtiollisissa tehtävissä toimineiden Creutzien seuraajana. Hänen tunteidensa velvollisuus ja oikeutus vaikuttaa maansa asioihin on nähtävä tätä taustaa vasten.¹⁷

Suvun historiaa ja edellisten sukupolvien toimintaa tuotiin esiin myös kartanon aineellisessa ympäristössä. Artefaktien avulla voitiin muistaa edelliset sukupolvet ja kertoa heistä. Suvun historiasta kertovat esineet ja rakennukset olivat tärkeitä nimenomaan niillä luotujen assosiaatioiden vuoksi, ja ne olivat myös väline, jonka avulla perheen lapset omaksuivat sukutraditiot. Näin aatelisperheen lapset oppivat, keitä he olivat ja mitä heiltä odotettiin. Suku ja historia nähtiin jatkumona, jossa uudet sukupolvet jatkoivat siitä, mihin edelliset lopettivat. Ne perivät aineellisen ja myös aineettoman perinnön, perheen aseman, kunnian ja tehtävät. Kaikki tämä oli elävien hallussa ja hallittavana, ja se piti välittää tuleville sukupolville.¹⁸

Sarvilahden kartanon sukumuotokuvat ja menneiden sukupolvien esineet, kirjasto ja arkisto ilmensivät omistajien pitkää historiaa ja heidän asemaansa osana yhteiskunnan eliittiä.

Myös V. M. von Born kirjoitti itsensä Sarvilahden historiaan. Näkyvin esimerkki tästä on von Bornien vaakuna, jonka hän kiinnitytti pääoven yläpuolelle Lorentz Creutzin ja tämän puolison Elsa Duwallin vaakunoiden viereen. Vaakunoiden yhteyteen von Born kaiverrutti rakennuksen historiallisen taipaleen tärkeät vuosiluvut, joista viimeinen oli hänen omana aikanaan, suuren palon jälkeen suoritetun mittavan kunnostustyön valmistumisvuosi 1883.¹⁹

Edelfelt-suvulla ei ollut kartanoa, mutta Albert Edelfeltin äidinki August Brandt omisti Kiialan kartanon Porvoon lähistöllä. August Brandtin sukulainen, vauras porvoolainen laivanvarustaja, oli ostanut Kiialan kenraali C. J. Adlercreutzilta, minkä jälkeen kartano kulki perintönä Brandtin suvussa.²⁰ Albert Edelfelt vietti siellä lapsuutensa ja nuoruutensa kesät ja piti sitä sukukartanonaan. Kun hänen enonsa Gustaf Brandt myi Kiialan 1875 huonojen kauppajensa takia, nuori Edelfelt kirjoitti Pariisista su-

16. Ks. Funck & Malinowski 2002; Fredrik Bedoire, *Guldålder. Slott och politik i 1600-talets Sverige*. Bonnier 2001; Signe Steen Boeskov, *Herregårdsherskab. Distinktioner og iscenesættelser i danske herregårdsmiljøer, 1850–1920*. Julkaisematon väitöskirja. Institut for Historie og Områdestudier. Aarhus universitet 2010, 111–153.

17. V. M. von Bornin julkisesta ja poliittisesta toiminnasta, Estlander 1931. Ks. myös Tandefelt & Vainio-Kurtakko 2013. Creutzeista, ks. Mirkka Lappalainen, *Suku, valta, suurvalta. Creutzit 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa*. WSOY 2005.

18. Anna-Maria Åström, *Heritage as a Cornerstone in Aristocratic Lifestyles. Landowning, Family, Manors and Artefacts as Means of Maintaining Noble Credibility in Finland*, paper in workshop "Nobility in Europe during the 20th Century", European University Institute, Florence 15–16 June 2009. <http://www.eui.eu/Personal/Dronkers/nobilityworkshop/papersnobilityworkshop.htm> (30.10.2012); Funck & Malinowski 2002; Ilmakunnas 2010, 21, 23; Tandefelt & Vainio-Kurtakko 2013.

19. V. M. von Born, *Beskrivning och historia om Sarvlaks egendom i Perno socken*. 2:a tillökta uppl. omakustanne 1898, 60–66; Tandefelt & Vainio-Kurtakko 2013.

20. Berta Edelfelt, *Alexandra Edelfelt. En levnadsteckning byggd på traditioner, minnen och brev*. Schildts 1921, 9–10; Hintze 1953, 19.

rustaan.²¹ Edelfeltit asettuivat viettämään keisiään Haikkoon vuonna 1879. Huvila sisustettiin kenraali Adlercreutzin kustavilaisen ajan kalusteilla, jotka olivat olleet Kiialassa ja jotka äiti Alexandra Edelfelt oli ostanut veljensä konkurssia seuranneessa huutokaupassa.²² Näin Edelfeltit rekonstruoivat menetetyt kartanonsa tunnelmaa Haikkoon ja loivat linkin omaan menneisyyteensä.

Adlercreutzin kalusteet linkittyivät myös vanhempaan aateliin ja kartanokulttuuriin, jotka haluttiin liittää Haikon kesähuvilaan. Toisaalta ne symboloivat Edelfeltien kesäkodissa patriootista ja urheaa aatelista upseerikunniasta, J. L. Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinoissa* (1860) luomaa Suomen sodan sankarimaailmaa, jossa kenraali Adlercreutzkin esiintyy. Adlercreutzin valkoiset kalusteet – sänky, sohva, ruokapöytä ja tuoleja – olivat myös tärkeä elementti Haikkoon luodussa kustavilaisen ajan monumentissa. Ranskalaisen porvariston tavoin Edelfelt jäljitteli 1700-lukua luodessaan itselleen kuvitteellisia sukujuuria ja linkin *ancien régimeen*.²³

1800-luvun loppupuolelle tultaessa Suomen aateli oli nopeasti asettumassa kaupunkeihin, suuriruhtinaskunnan virkamiesten kasvavaan joukkoon, jossa moni aatelismies teki elämänuransa.²⁴ Sekä V. M. von Bornin että Albert Edelfeltin esimerkit kuitenkin kertovat, kuinka tärkeänä kartanon omistamista yhä pidettiin. Maaomaisuuden tuoma vauraus ja riippumattomuus sekä kartanorakennuksen säädynmukainen arkitekhtiuri ja sisustus olivat aina olleet ylhäisaahtelin tunnusmerkkejä ja säädyn sisällä käytettyjä sosiaalisen statuksen osoituksia. Niin aiempina vuosisatoina kuin 1800-luvulla menestyneet ja vaurastuneet aatelissuvut sijoittivat varallisuuttaan myös kartanorakennuksiin. Itä-Uudenmaan kartanoalueella muutkin kuin Sarvilahden von Bornit kohensivat ja rakensivat säädynmukaista kartanoympäristöä. Esimerkiksi prokuraattori Frans Richard de la Chapellen aikana Tjusterby oli 1860-luvulla saanut uuden pääarakennuksen, jota koristi englantilaistyyppinen

torni, ja Creutzien Malmgårdiin rakennettiin vuosina 1882–1885 valtava linnamainen kartanorakennus, jonka puutarha suunniteltiin englantilaisen maisemapuutarhan ihanteiden mukaisesti.²⁵ Samaan aikaan moni suomalainen kartano siirtyi aatelittomien omistajien käsiin. Heillekin näyttävä kartano toi statusta. Pernajassa puutavarakauppiaina ja sahatehtailijana vaurastunut kauppaneuvos Johannes Askolin hankki monta kartanoa, muun muassa vuonna 1884 Koskenkylän kartanon, jonne hän vuosina 1906–1908 rakennutti suuren jugendlinnan.²⁶

Haikon Villa Edelfelt edusti porvarillistuvaa kesähuvilakulttuuria, mutta Edelfelt ja hänen perheensä pyrkivät luomaan siitä vanhaa kartanoa muistuttavan miljöö. Villa Edelfeltin hienostuneella kustavilaisuudella Edelfelt rakensi itselleen taustan, jota hänen varhaisessa vaiheessa köyhtynyt sukunsa todellisuudessa ei pystynyt tarjoamaan.

21. Albert Edelfeltin kirjeet Alexandra Edelfeltille 13.3, 9.6, 14.6, 22.6, 15.7.1875. Edelfeltska släktarkivet. SLS; ks. myös Edelfelt 1921, 170–172.

22. Edelfelt 1921, 205.

23. Vainio-Kurtakko 2010a, 205–213.

24. Wirilander 1974, 312–314; Matti Peltonen, Aatelisto ja eliitin muodonmuutos. Teoksessa Pertti Haapala (toim.), *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Vastapaino 1990; Marja Vuorinen, *Kuviteltu aatelismies. Aateluus viholliskuvana ja itseymmärryksenä 1800-luvun Suomessa*. Bibliotheca Historica 128. SKS 2010, 24.

25. Tandefelt & Vainio-Kurtakko 2013; C. J. Gardberg & Kaj Dahl, *Suomen kartanoita*. Otava, 1989, 162–169.

26. Aatelin suurmaaomistuksesta 1800-luvulla, Alex Snellman, Suurtilat ja Suomen aateli 1800–1900-luvulla, *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat*. <http://www.ennenjanyt.net/?p=605>, 5.10.2012 (30.10.2012); Tanja Helsten, Kauppaneuvos Johannes Askolin (1843–1912). Teoksessa Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997–. URN:NBN:fi-fe20051410 (9.2.2013); Tandefelt & Vainio-Kurtakko 2013. Vrt. Anna-Liisa Amberg, "Kotini on linnani". *Kartano ylemmän porvariston omanakuvana. Esimerkkinä Geselliuksen, Lindgrenin ja Saarisen suunnittelema Suur-Merijoki vuodelta 1904*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 111. Suomen muinaismuistoyhdistys 2003.

Koulutus ja uravalinnat

Aatelin perinteiset privilegiot liittyivät hallitsijan ja kruunun palvelemiseen sotilaallisissa tai hallinnollisissa tehtävissä. Tämä muokkasi aatelismiehen karriääriin liittyneitä odotuksia vielä silloinkin, kun privilegioita alettiin poistaa.²⁷ Vuosisatojen saatossa valtion virka oli monelle aatelismiehelle myös taloudellinen välttämättömyys. Virkaan sisältyi yhteiskunnallisen aseman suoma arvovalta, joka oli yhtä tärkeä, joskus tärkeämpikin, kuin rahapalkka.²⁸ Upseerin virkaura oli edelleen säädynmukainen vaihtoehto vaikkasen edellytykset muuttuivatkin vuoden 1809 jälkeen Venäjän keisarikunnan yhteydessä. Suuri-ruhtinaskunnan kehittyvä hallinto- ja valtakoneisto tarjosivat uusia mahdollisuuksia vuodesta 1809. Monet maaherrat ja kuvernöörit olivat aatelisiä sekä melkein puolet senaattoreista 1860-luvulle asti.²⁹

Kehittyvä virkakoneisto saattoi tarjota pelastuksen sosiaalisessa hierarkiassa vajoamassa oleville aatelismiehille ja heidän perheilleen. He hoitivat 1800-luvulla muun muassa postimestarin, tullivirkailijan ja maanmittarin virkoja, jotka aikaisemmin olisivat olleet aatelismiehen arvolle sopimattomia. Matti Peltosen sanoin Suomen aatelin elämänehdot porvarillistuivat, kun yhä suurempi osa aatelismiehistä teki siviiliuran. Niinpä elämän puitteiksi valikoitui yhä useammin kaupunkiasunto aiemmin tyypillisten upseerinpuustellin tai kartanon sijasta.³⁰

Mihin V. M. von Born ja Albert Edelfelt sijoituivat tässä aatelin murroksessa? Molemmat olivat sukunsa tulevia päämiehiä, minkä lisäksi Edelfelt oli perheensä ainoa poika. Von Bornilla oli nuorempi veli, joka sairastui tuberkuloosiin nuorena eikä hänestä voinut odottaa suvun jatkuvuuden takaajaa. Molemmissa perheissä esikoispoikien tulevaisuudelle asetettiin suuria toiveita, ja vahvat perhetraditiot toimivat malleina, jotka loivat lisää odotuksia. V. M. von Bornin isän- ja äidinpuoleiset sukulaiset – von Bornit ja von Haartmanit – tekivät virkauran ja rakensivat suuriruhtinaskuntaa siviilihallinnossa. Sukujen

menestys 1800-luvulla liittyi vahvasti uuteen valtaan ja hallintoon, keisari-suuriruhtinaan uuden Suomen rakentumiseen.³¹ Heidän virkansa edustivat usein hallinnon huippua, ja moni teki myös poliittisen uran. V. M. von Bornin isä oli koulutukseltaan lakimies, lojaalin virkatien tehnyt palkittu senaattori. Albert Edelfeltin isä puolestaan edusti arkkitehtina 1800-luvun professionalisointuvaa, luovassa työssä toiminutta virkamiestä. Sekä V. M. von Born että Albert Edelfelt aloittivat opintonsa isänsä tapaan virkamiesura tähtäimessään. Von Bornista olisi perhetraditioiden mukaisesti pitänyt tulla senaattori. Edelfeltin sukutausta ei sen sijaan tarjonnut yhtä vakiintunutta mallia. Molemmat kuitenkin päätyivät eri poluille kuin isänsä.

Kotiopetuksen jälkeen von Born kävi Privata Svenska Läroverket -koulua Helsingissä, osallistui ainakin viimeisten luokkien opetukseen ja kirjoitti ylioppilaaksi 19-vuotiaana vuonna 1871. Isänsä tavoin hän suoritti oikeustieteen tutkinnon, minkä jälkeen hän työskenteli Helsingissä erilaisissa luottamustehtävissä, muun muassa Ritarihuoneella. Vuonna 1878, perittyään Sarvilahden kartanon, hän kuitenkin siirtyi perheensä kanssa Pernajaan hoitamaan maaomaisuuttaan,

27. Anna-Maria Åström, *Continuity and Change. The Case of the Savo Gentry in Finland*. Teoksessa Didier Lancien & Monique de Saint Martin (toim.) *Anciennes et nouvelles aristocraties de 1880s à nos jours*. Éditions de la Maison de sciences d'homme 2007, 191; Wirilander 1974, 105–109.

28. Ilmakunnas 2011, 70–73.

29. Keisari myös aateloit useita senaattoreiksi nousseita aatelittomia virkamiehiä. Peltonen 1990; Åström 1993, 163–172 Göran Norrby, *Ordnade eliter. Organiseringen av Nordens statsbärande skikt 1660–1920*. Atlantis 2011, 213–214, 250.

30. Wirilander 1974, 183–190; Peltonen 1992, 122; Åström 1993, 163. Ks. myös Kirsi Vainio-Korhonen, *Sofie Munsterhjelmin aika. Aatelisnaisia ja upseereita 1800-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1383. Tieto, SKS 2012, 152–156.

31. Vrt. Raimo Savolainen, *Suosikkisenaattorit. Venäjän keisarin suosio suomalaisten senaattoreiden menestyksen perustana 1809–1892*. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 14. Painatuskeskus 1994.

joka kuului Suomen suurimpiin. Von Born sai tämän jälkeenkin tärkeitä sivutuloja ajoittaisista luottamustehtävistään, mutta luopui virkaurasta.³² Poliittisesta vaikuttamisesta hän ei luopunut, vaan harjoitti sitä toisilla näyttämöillä. Aatelismiehenä ja sukunsa päämiehenä hän toimi aktiivisesti ritarihuoneessa aina vuoden 1906 valtiopäivä uudistukseen saakka. Lisäksi hän hyödynsi kasvavan porvarillisen julkisuuden tarjoamia uusia mahdollisuuksia: hän toimi Pernajan kunnallishallinnossa ja monissa yhdistyksissä tärkeissä tehtävissä ja otti myös osaa poliittisiin keskusteluihin lehdistössä. Vuonna 1881 hän perusti Kasten Antellin kanssa *Östra Nyland* -lehden.³³

Kartano oli aina ollut tärkeä ja säädynmukainen tulonlähde aatelille, vaikka ennen 1800-luvun loppua harva aatelismies oli jättänytynyt kokonaan ilman virkaa.³⁴ Valitessaan kartanoheran ja suurtilallisen roolin V. M. von Born ei kuitenkaan ollut täysin poikkeuksellinen, eikä hänen valintansa ollut sosiaalisesti yhtä poikkeava kuin se olisi aikaisemmin ollut. 1800-luvun lopulla yhä useampi suomalainen aatelismies teki saman päätöksen. Syyksi on esitetty suuriruhtinaskunnan uutta poliittista tilannetta ja kiristyneitä välejä keisariin ja venäläiseen virkakoneistoon.³⁵ Tämä selittää osin ainakin V. M. von Bornin valintaa. Myöhemmällä iällä hän vastusti aktiivisesti venäläistämislakeja ja joutui jopa maanpakoon Ruotsiin vuosiksi 1903–1905. Toisaalta maatalouden merkitystä kansantaloudelle oli painotettu jo kauan, ja vuodesta 1845 alan koulutusta oli ollut Suomessa tarjolla myös aatelmiehille.³⁶ Von Born ei kuitenkaan saanut tai hankkinut maanviljelyskoulutusta, todennäköisesti koska perheen ja isän asema viitoittivat alun perin toisenlaista polkua perheen pojille. Aateliselta kartanonomistajalta ei 1870-luvulla odotettu agronomian tutkintoa, eikä aatelin poikia yleensä koulutettu enempää kuin mitä virkauraa varten oli tarvetta.³⁷

Albert Edelfelt ei hänkään seurannut isänsä jalanjälkiä virkamiehenä. Myös hänellä suhde

Venäjään on saattanut vaikuttaa asiaan. Toinen syy olivat varhain aloitetut ja menestyksekkäät taideopinnot. Vanhemmat tukivat poikansa taiteellista lahjakkuutta lapsesta alkaen, ja Hämeenlinnasta pääkaupunkiin muuton jälkeen Edelfelt aloitti opintonsa Taideyhdistyksen piirustuskoulussa, valtiollisessa Svenska normallyceumissa suorittamiensa kouluopintojen ohessa. Edelfelt kirjoitti ylioppilaaksi 1871, samana vuonna kuin von Born. Edelfelt oli tuolloin 16-vuotias, ja perheen taloudellinen tilanne oli muuttunut ratkaisevasti isän kuoltua kaksi vuotta aikaisemmin. Oli selvää, että hänen tuli ryhtyä elättämään äitiään ja kolmea sisartaan niin nopeasti kuin mahdollista. V. M. von Bornin tavoin Albert Edelfelt valitsi ensin Keisarillisen Aleksanterin-yliopiston virkamiehen ura tähtäimeensä.³⁸

Kaikesta huolimatta Edelfelt päätti ryhtyä taiteilijaksi. Päätös kypsyi kesällä 1874, Ruotsiin tehdyn matkan aikana.³⁹ Alexandra Edelfelt näyttää hyväksyneen poikansa unelman ristiriidoista. Miten oli mahdollista, että leski, joka olisi tarvinnut poikansa taloudellista apua, niin varauksetta tuki pojan päätöstä ryhtyä taloudellisesti hyvin epävarmalle uralle? Ehkä porvarillisista syntyperästä ollut Alexandra Edelfelt näki taiteilijuuden suoman sosiaalisen aseman parempana kuin alemman virkamiehen aseman. Taide oli kuulunut aatelmiehen sivistykseen jo renessanssista alkaen, joskaan ei varsinaisena toi-

32. V. M. von Born Personliga handlingar 35.1 Biografiska uppgifter om V. M. von Born sammanställda 1915. Sarv-laks arkiv. SLS.

33. Sirén 1980, 88–89; Estlander 1931, 16–76, 89–142.

34. Norrby 2005, 160–162; Ilmakunnas 2010, 70–73.

35. Snellman 2012; Eino Jutikkala, *Ständssamhälletsupp-lösning i Finland*. Turun historiallinen arkisto XII. 1954, 123–127.

36. Tero Halonen, *Maaseutuopistosta yliopistoon. Maatalous- ja metsätieteiden tutkimus- ja opetustoiminnan akatemisoitumisprosessi Helsingin Yliopistossa vuoteen 1945*. Helsingin yliopisto 2010, 44–56.

37. Vrt. Norrby 2005, 141, 148–149.

38. Hintze 1953, 24–40.

39. Hintze 1953, 44–46.

Gunnar Berndtsonin vuonna 1890 maalaama vapaaherra Viktor Magnus von Bornin perhemuotokuva. Öljy kankaalle. 53 x 63 cm. Svenska litteratursällskapet i Finland. Kuva: Katja Hagelstam.

meentulon lähteenä.⁴⁰ Edelfeltin aikalaisten joukossa oli yhä aatelisten *connaisseur*-perinteen mukaan eläviä aristokraattitaiteilijoita, esimerkiksi häntä kannustanut ruotsalainen taiteilija, kreivi Georg von Rosen. Edelfeltkin jäljitteli samaa perinnettä, näennäisesti maalaustyön tuotosta riippumattomana. Arkkitehti-isänsä tavoin hän oli kuitenkin koulutautunut porvarillistuvaan moderniin ammattiin – taidemaalariksi, joka tuloillaan elätti itsensä ja perheensä.⁴¹

Vaikka V. M. von Born ja Albert Edelfelt syntyivät yhteiskuntaan, jossa suvun perinteet sekä isän esimerkki ja päätös vaikuttivat yhä vahvasti poikien uraan ja ammattiin, he seurasivat vain osittain isiensä jalanjälkiä.⁴² Suuriruhtinaskunnan muuttunut poliittinen tilanne, mutta myös muuttuvan yhteiskunnan tarjoamat uudet mah-

dollisuudet ja ihanteet avasivat heille uusia urapolkuja.

40. Jessica Parland-von Essen, ”Okunnigheten är den olycka som störter folk och länder i yttersta förderf”. Kultur och kompetens på Sveaborg under svenska tiden. Teoksessa Sophie Holm & Magdalena af Hällström (toim.), *Viapori – Sveaborg. Linnoitus, lähiseutu ja maailma*. Ehrensärdseura 2012, 93–95; ks. myös Liisa Lagerstam & Jessica Parland-von Essen, *Aatelin kasvatus*. Teoksessa Jussi Hanska & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.) *Huoneentaulun maailma – Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1266:1. SKS 2010, 209.

41. Moderni taiteilija toimi ikään kuin yrittäjänä vapaila markkinoilla. Ks. Anna Kortelainen, *Albert Edelfeltin fantasmagoria: nainen, ”Japani”, tavaratalo*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 886. SKS 2002, 247, 250–257; Mikael Ahlund, *Landskapets röster. Studier i Elias Martins bildvärld*. Atlantis 2011, 171–201.

42. Vrt. Norrby 2005, 151.

Avioliiton merkitys

Puolison valinta oli aatelisten strategioista keskeisimpiä. Siitä riippui usein suvun menestys. Avioliitto ei koskenut ainoastaan sulhasta ja morsianta, vaan koko sukupiiriä, koska se merkitsi uusien verkostojen luomista ja vanhojen vahvistamista. Moni aatelmies sai viran sukupiirinsä suhteiden myötä. Avioliittojen avulla keskitettiin valtaa, liitettiin yhteen maaomaisuutta ja kasvatettiin jälkeläisille siirtyvää perintöä, minkä vuoksi avioliitto oli ennen kaikkea kahden suvun taloudellinen sopimus.⁴³ 1800-luvun mittaan rakkauten merkitys avioitumispäätökselle nousi kuitenkin myös aatelisissa avioliitoissa yhä keskeisempään asemaan.⁴⁴

V. M. von Bornin sukupiirin esimerkki osoittaa, kuinka avioliitot siivittivät aatelissuvun menestystä. Edelfelt-suvun esimerkki kertoo puolestaan sekä menestyksestä että tappiosta. Kuten edellä on kuvattu, sivistyneestä ja aikoinaan vaikutusvaltaisesta piispanuvusta polveutuva Johanna Benzelstierna onnistui kääntämään suvun alamäen uuteen nousuun lähettämällä vuonna 1832 vanhimman poikansa C. A. Edelfeltin Turkuun veljensä Erik Benzelstiernan kasvatettavaksi. Hyvä kasvatusta oli aatelislasten välttämätön resurssi ja usein edullisen avioliiton solmimisen edellytys.⁴⁵ Tämä koskee yhtä hyvin 1800-luvun yhteiskuntaa kuin edellisiä vuosikatoja. C. A. Edelfelt solmikin vuonna 1851 edullisen liiton hyvin varakkaan porvoalaisen kauppiaan ja laivanvarustajan tyttären Alexandra Brandtin kanssa. Alexandra Brandt toi uuteen sukuunsa paitsi huomattavan omaisuuden myös kulttuurista pääomaa ja suhteita kulttuuripiireihin – hän oli muun muassa. usein nähty vieras Fredrika ja J. L. Runebergin kodissa. Alexandra Brandtin varakkuuden turvin perhe saattoi tehdä ulkomaanmatkoja ja koota kirjaston, joiden avulla C. A. Edelfelt syvensi ammattitaitoaan arkkitehtina.⁴⁶

Aatelilapset kasvatettiin kunnioittamaan perinteitä ja ajattelemaan suvun etua myös avioliittoa solmiessaan. 1800-luvun muuttuva sosiaali-

nen hierarkia heijastuu kuitenkin V. M. von Bornin neljän sisaren rakkaustarinoista ja avioliitoista. Vanhin sisar Fanny von Born avioitui 18-vuotiaana vuonna 1865 vanhempiensa toiveesta mineralogi ja kenraali Axel Gadolinin kanssa. Liitto päättyi kuitenkin yhdeksän vuotta myöhemmin suvun syvästi paheksumaan eroon, kun Fanny halusi avioitua nuoruudenrakastettunsa eversti Willus von Wendtin kanssa. Nuorena kuollut Naema von Born avioitui aliluutnantti Georg Munsterhjelmin kanssa. Hélène von Born olisi nuoruudessaan halunnut solmia epäsäätyisen rakkausavioliiton, jota perhe ei hyväksynyt. Hän avioitui 1880 sotilas- ja virkamiessuvun vesan, varatuomari Alexis Gripenbergin kanssa.

Nuorin sisar Hanna von Born ei näytä kyselleen perheensä mielipidettä kihloutuessaan ruotsalaisen Sven Palmen kanssa.⁴⁷ Isä J. A. von Born oli tuolloin jo kuollut, mutta vakuutusyhtiössä työskentelevä Sven Palme olisi todennäköisesti kelvannut vävyksi. Palme edusti uutta porvarillista eliittiä, joka pyrki tavoittelemaan aatelista elämäntapaa, vaikka ei itse aateliin kuulunutkaan. Toisin kuin Albert Edelfeltin, V. M. von Bornin ei tarvinnut kantaa huolta sisartensa toimeentulosta. Vaikka sisaret eivät olisikaan avioituneet, suvun maaomaisuus olisi taannut heille säädynmukaiset puitteet. Tämä tosiasia tarjosi V. M. von Bornille itselleen suuremmat valinnan mahdollisuudet avioliittomarkkinoilla.

Albert Edelfeltin sisaret Annie ja Berta Edelfelt jäivät naimattomiksi. Annie Edelfelt koulutautui aatelisnaisen säädylle sopivaan ammattiin, opettajaksi, ja piti yhdessä Berta Edelfeltin kanssa säätyläisperheiden lapsille pikkulasten-

43. Ks. esim. Ilmakunnas 2011, 53; Lappalainen 2005, 82–87, 104–107, 158–160, 211–214.

44. Ks. esim. Hulda von Born Ellan de la Chapellelle 5.10.1884. Sarvlaks privatarkiv. SLS.

45. Vainio-Korhonen 2012, 31; Ilmakunnas 2010, 32–34.

46. Hintze 1953, 15–24.

47. Lilli von Wendt, *Fanny och Naema von Born*. Söderström 1962; Eric von Born, *Den siste lantmarskalken*. Söderström 1962, 21–23.

koulua.⁴⁸ Sisarusten työstä puhuttiin ajan tavan mukaan kutsumuksena, mutta taustalla olivat perheen taloudelliset realiteetit.⁴⁹ Pikkulastenkoulu toi Annie ja Berta Edelfeltille todennäköisesti niukan tulon. Siten he ja Alexandra Edelfelt olivat aina jossakin määrin riippuvaisia Albert Edelfeltin tuloista. Tämä tosiasia sai Edelfeltin empimään pitkään, ennen kuin hän solmi oman avioliiton.

Rakkaus ja suvun etu

Ensi silmäyksellä näyttää siltä, että V. M. von Born teki poikkeuksellisen valinnan, kun hän vuonna 1876 avioitui 19-vuotiaan Hulda Berndtsonin kanssa. Hulda Berndtson ei tuonut pesään minkäänlaista omaisuutta. Hänellä oli kuitenkin sivistyksellistä pääomaa. Hänen isänsä Fredrik Berndtson oli Ruotsista kotoisin ollut kirjailija ja toimittaja sekä Keisarillisen Aleksanterin-yliopiston estetiikan dosentti. Veli Gunnar Berndtson oli lupaava taiteilijanalku ja Albert Edelfeltin hyvä ystävä. Hulda Berndtsonin aateliset sukujuuretkaan eivät olleet kaukana: hänen äitinsä Augusta Berndtson oli omaa sukuaan de la Chapelle ja kotoisin läntiseltä Uudeltamaalta, Lindön kartanosta. De la Chapelle -suvun miespuoliset jäsenet olivat muutaman sukupolven ajan tietoisesti rakentaneet itselleen sekä virkamieheittä maanomistaja-asemaa. Heillä oli hyvät yhteydet valtionhallintoon, mikä varmasti oli nuorelle poliitikolle V. M. von Bornille tärkeää.

Hulda von Born kuoli 33-vuotiaana vuonna 1891, ja V. M. von Born jäi yksin yhdeksän lapsen kanssa. Von Bornin seuraava vaimo oli hänen pikkuserkkunsa, 19-vuotias ruotsalainen Clara Grafström. Huldan tavoin tukholmalainen Clara tuli sivistyneistöperheestä. Hänen jo edesmennyt isänsä oli Fritiof Grafström, kirkkoherra, kuninkaallinen ylihovisaarnaaja ja ritarikuntapiispa, teologian ja filosofian tohtori sekä ensimmäisen kamarin valtiopäiväedustaja vuosina 1874–1883. Lisäksi Fritiof Grafström oli V. M. von Bornin äidin serkku, ja heillä oli merkittävä yhteinen esi-isä, piispa ja runoilija Frans Michael Franzén.⁵⁰ Clara Grafströmin eno oli Nordiska Museetin ja

Skansenin ulkomuseon perustaja Artur Hazeilius.⁵¹

V. M. von Bornin kaksi ensimmäistä avioliittoa heijastavat aatelissäädyn murrosta. Kaarlo Wirilander puhuu säätyläistön muuttumisesta 1800-luvun loppupuolella sivistyneistöksi, johon kuuluivat sekä aateli että vanha aateliton säätyläistö. Sivistyneistön osana aateli omaksui uusia arvoja, mutta myös aatelittoman sivistyneistön keskuudessa omaksuttiin aatelin perinteitä.⁵² Hulda Berndtson ja Clara Grafström kuuluivat uuden keskisäädyn ja sivistyneistön ylimpään kerrostumaan, jolla oli kiinteät siteet aateliin. Heillä oli sukulaissuhteita sekä aatelisiin että aatelittomiin perheisiin, ja tuttavaverkostojensa kautta heillä oli läheiset yhteydet Helsingin ja Tukholman seurapiireihin ja virkamieseliittiin. He olivat myös saaneet saman koulutuksen kuin aikansa aatelisneidit ja seurustelivat samoissa piireissä. Uudessa sivistyneessä luokassa tyttäret koulutettiin salonkikelpoisiksi kuten ennenkin, mutta uudenlainen sisäinen sivistys sai merkittävemmän aseman kuin aatelin perinteinen, 1800-luvun lopulla pinnalliseksi mielletty muodollisuus ja *esprit*.⁵³ V. M. von Born näyttää arvostaneen juuri tällaista sivistystä.

48. Ks. esim. Anne Ollilla, *Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 711. SKS 1998.

49. Annie Furuhejm, *Den stigande oron*. Söderström 1935, 227–228.

50. ”Frih. v. Born och hans friherrinna äro sysslingar, båda barnbarns barn till Frans Mikael Franzén”, *Dagligt Allehanda* 3.11.1893.

51. Carpelan 1954, 142; Ragnar Amenius, T Fritiof Grafström, *Svenskt biografiskt lexikon*, Riksarkivet 1967–69, 206.

52. Wirilander 1974, 356–409. Tämä kehitys tapahtui samanaikaisesti kun toinen ryhmittymä aatelitonta keski-säätyä ja sivistyneistöä loi kielteisiä mielikuvia aatelista ja varsinkin aatelismiehistä. Kielteisiä mielikuvia käytettiin aseina uuden ja vanhan eliitin valtataistelussa. Vuorinen 2010; Marja Jalava, *Keskiluokan nousu 1800-luvun alun Suomessa. 1800-luvun tutkimuksenverkoston 3.vuosiseminaarissa*. 28.1.2011.

53. Maria Vainio-Kurtakko, *En episod ur ett ätenskap – Friherrinnan Hulda von Borns självbiografiska text* ”En

V. M. von Born itse korosti avioliittojensa tunnepohjaa. ”Hulda Berndtson – vilken klang i dessa ord!” hän kirjoitti Huldin kuoleman jälkeen omaelämäkerrallisessa tekstissään, jossa hän kertoi, miten rakkaus oli johdatellut kaksi nuorta ihmistä avioliittoon.⁵⁴ Vuonna 1907 V. M. von Born kirjoitti avioliitostaan Claran kanssa. Myös tässä tekstissä nimenomaan rakkaus ja rakastuminen ovat tärkeässä asemassa, vaikka siitä selviää myös, että yhdeksän lapsen isä tarvitsi uuden vaimon ja äidin lapsilleen.⁵⁵

Edelfeltin tie aviosäätyyn ei ollut yhtä mutkaton kuin von Bornin. Pariisissa Edelfelt näki köyhien taiteilijaystäviensä solmivan rakkausavioliittoa. Tällaisille liitoille Edelfelt pudisteli päätään ja ennusti avioparien vielä syvemmän köyhyyden olevan vain nurkan takana.⁵⁶ 29-vuotiaan Edelfeltin ensimmäinen puoliso kandidaatti oli pietarilainen aatelisneiti Sophie Manzey, joka oli valtavan omaisuuden tuleva perijätär. Hän vastasi Edelfeltin kosintaan myöntävästi. Liitto Sophie Manzeyn kanssa olisi ollut köyhälle aatelismiehelle ja taiteilijalle mitä edullisin. Edelfelt hyväksyi tulevien appivanhempiensa vaatimuksen siitä, että heidän tyttärensä omaisuus pysyisi tämän hallinnassa, mutta heidän toiveensa nuoren parin asettumisesta Pietariin oli Edelfeltille liikaa. Edelfelt päätyi purkamaan kihlauksen.⁵⁷ Hän valitsi elämän Pariisissa, jonka hän koki välttämättömäksi taiteelliselle kehitykselleen, ja asetti perheensä ja sukunsa taloudellisen edun toiselle sijalle. Toisaalta kihlauksen purkaminen merkitsi sitä, että Edelfelt-suku välttyi joutumasta Manzey-suvun varjoon. Pietarissa Sophie Manzeyn sukulaisten ympäröimänä Edelfeltin itsenäinen asema aatelismiehenä olisi ollut uhattuna. Manzey-suvun vävynä Edelfeltillä ei olisi ollut samaa selvää asemaa perheensä arvovaltaisena päänä ja sukunsa päämiehenä kuin Suomessa. Manzey-nimi olisi aina ollut Pietarissa Edelfelt-nimeä merkittävämpi ja hänen jälkeläisensä olisi aina liitetty ensisijaisesti äitinsä sukuun.

Neljä vuotta myöhemmin, vuonna 1888, Edelfelt solmi avioliiton kauniin suomalaisen vapaa-

herrattaren Ellan de la Chapellen kanssa. Tällä avioliitolla Edelfelt vakiinnutti asemansa aatelismiehenä ja takasi jälkeläisilleen vahvemman aseman säädysään. Sekä Edelfelt että Ellan de la Chapelle vierastivat Helsingin seurapiirejä, jotka he kokivat pieniksi ja juoruileviksi. He halusivat molemmat elää kosmopoliittista elämää laajemmissa kulttuuripiireissä. Edelfeltin puolisonvalintaan vaikutti todennäköisesti myös se, että Ellan de la Chapelle maalasi, oli opiskellut taidetta ja viihtyi Pariisin taiteilijapiireissä.⁵⁸ Vaikka Ellan de la Chapellen suku oli selvästi Edelfelt-sukua vauraampi, hänen varansa eivät kuitenkaan riittäneet avioparin Pariisin-elämään. Säätyidentiteettistään epävarma Edelfelt tunsikin lisäksi alemmuudentunnetta vaimonsa vapaaherrallisen suvun rinnalla. Siksi hän luonnosteli pojalleen uutta aatelisvaakunaa nimelle Edelfelt-Benzelstierna, korostaakseen oman sukunsa vanhoja ja sivistyneitä juuria.⁵⁹

Rakkaus nähtiin 1800-luvun lopulla entistä tärkeämpänä avioliiton perustana, mutta sekä V. M. von Bornin että Albert Edelfeltin esimerkit

nutids lögn” sedd i en privat, en litterär och en samhällelig kontext. *Historiska och litteraturhistoriska studier* 87. Svenska litteratursällskapet i Finland 2012a, 161–163. Vrt. Wirilander 1974, 356–409.

54. Von Born [1892] 1993.

55. Clara von Borns samling 3, ”De femton följande åren”. Sarvla ks privatarkiv. SLS..

56. Albert Edelfelt Alexandra Edelfeltille ks. mm.12.4 1882, päiväämätön katkelma [huhtikuu – toukokuu 1882], 16.4, 18.6 1885, 16.3, 27.1 1886. Edelfeltska släktarkivet. SLS.

57. Rainer Knapas & Maria Vainio, *Albert Edelfelt och Ryssland. Brev från åren 1875-1905*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 668. SLS & Atlantis 2004, 267–311.

58. Maria Vainio-Kurtakko, Ellan de la Chapelle – ambivalentti radikaali 1800-luvun loppupuolen Helsingin läisseurapiireissä. Teoksessa toim. Anna Biström & Rita Paqvalen & Hedvig Rask *Naisten Helsinki – kulttuurihistoriallinen opas*. Schildts 2010b; Maria Vainio-Kurtakko, På tröskeln till Utopia – två finländska adelsdamer läser det moderna genombrottets emancipationslitteratur. *Historisk tidskrift för Finland* 4/2011. 2012b, 372.

59. Matti Klinge, *Rooma, Moskova, Sesenheim. Päiväkirstani 2004–2005*. Otava, 2005, 86.

osoittavat, että aatelin perinteiset avioliittokriteerit vaikuttivat yhä puolison valintaan. Rakkaus ei kummassakaan tapauksessa ohjannut aatelismiestä solmimaan avioliittoa, joka ei olisi tukenut suvun etua.⁶⁰ Avioituessaan von Born ja Edelfelt siirtyivät nuorten poikamiesten ryhmästä vakiintuneiksi miehiksi, joilta vaadittiin vastuun kantamista ja jotka nähtiin säätynsä täysivaltaisina jäseninä.⁶¹

Aatelismiehen identiteetin ja aateluiden rakentaminen

V. M. von Bornin ja Edelfeltin arjen valinnat juonsivat juurensa suvun ja perheen lähtökohdista. Se, miten he hyödynsivät lähtökohtiaan, kertoo heidän suhteestaan muuttuvaan yhteiskuntaan. Molempien aatelinen identiteetti ja elämäntapa rakentuivat melko erilaisista elementeistä: Von Bornista tuli kartanonomistaja, poliittinen vaikuttaja ja suuren perheen isä. Edelfelt puolestaan loi menestyksekkään taiteilijanuran ja avioitui varakkaan aatelisnaisen kanssa.

V. M. von Bornin elämän pääasialliset näytämöt olivat poliittisia. Valtiopäivät, ritarihuone, kunnallispolitiikka ja aktiivinen kirjoittaminen lehdistöön olivat elämäalueita, joilla hän toimi aktiivisesti. Niiden lisäksi Sarvilahden kartano oli von Bornille tärkeä elämäntehtävä ja paikka, jossa hän vahvisti omaa ja sukunsa aatelistaa identiteettiä. Kartanosta tuli hänen aikanaan suvun kunniaakkaan historian ja sukudynastian monumentti. Samalla se oli yli kolmen vuosikymmenen ajan von Bornille koti jossa hän eli perheensä ympäröimänä. 1800-luvun lopun porvariston tavoin hän loi kartanostaan ihanteellisen kodin mielikuvan.⁶² Sarvilahden kartanosta kertovassa kirjassaan von Born nimesi porvarillisen ihanteen mukaan vaimonsa Hulda von Bornin perheen hyväksi haltijaksi. Hän itse oli kuitenkin vähintään yhtä tärkeä kodin ja perheen tukipilari.⁶³ Sarvilahdessa V. M. von Born kasvoi patriarkaaliseen perheen pään rooliin, johon yhdistyi vaimon, lasten ja kartanonväen isällinen ohjaaminen. Koska von Born ei ollut

virkamies, vaan hoiti kartanon maataloutta itse, hän oli vahvasti läsnä kartanon arjessa.

Hulda von Bornin elinaikana aviopuolisoista ei tehty perinteisiä muutokuvia jatkamaan Sarvilahden suuren salin sukumuotokuvien sarjaa. V. M. von Bornin muotokuva Sarvilahdessa on myöhemmältä ajalta, ja Hulda von Bornin muotokuva on postuumi. Yhdessä he kuitenkin esiintyvät von Bornin Gunnar Berndtsonilta tilaamassa perhemuotokuvassa (1890). Perhemuotokuva kertoo samasta kodin ja perheen ihannoimisesta, joka kuvastuu V. M. von Bornin kirjeistä, hänen muistelmistaan Hulda von Bornista ja hänen Sarvilahti-kirjastaan. Perhemuotokuvassa Sarvilahden kartano ja sen asukkaat on kuvattu vaatimattoman arvokkaasti. Von Born toisti usein, ettei hän pitänyt kerskailevasta mahtipontisuudesta,⁶⁴ ja muotokuvan rauhallinen arkisuus, kunniamerkkien ja gaalapukujen puuttuminen, viestii tästä. Vapaaherra von Born oli kuitenkin tarkka siitä, että hänen perheensä liitettiin sen aateliseen kontekstiin. Maalauksen ikkunasta näkyvä maisema on tunnistettavissa oleva osa Sarvilahden kartanosta. Vaikka von Born teki porvarillisesta kodin ihanteesta moraalisen ohjenuoran, hän oli ennen kaikkea Sarvilahden paroni.

Edelfelt vietti suurimman osan elämästään Pariisissa, osan Haikon huvilassaan ja osan Helsingin kaupunkikodissaan. Kartanoa vailla ollut Edelfelt toteutti aatelismiehen rooliaan eri tavalla kuin V. M. von Born, mutta hänenkin valinto-

60. Rakastajattaret, kuten Edelfeltin malli Virginie, eivät olleet hyväksyttäviä aviokumppaneita. Ks. Anna Kortelainen, *Virginie! Albert Edelfeltin rakastajattaren tarina*. Tammi 2002.

61. Vrt. Henry French & Mark Rothery, *Man's Estate. Landed Gentry Masculinities 1660–1900*, Oxford University Press 2012, 190–198; John Tosh, *A Man's Place. Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*, Yale University Press, paperback edition 2007, 2–3.

62. Ks. Karin Johannisson, *Nostalgia. En känslas historia*. Bonnier 2001, 35–36.

63. Tandefelt & Vainio-Kurtakko 2013.

64. Esim. V. M. von Born Ellan de la Chapellelle 9.2.1907. Sarvlaks arkiv. SLS.

hinsa liittyi sekä porvarillisia arvoja että vanhoja aatelisia perinteitä. Pariisi oli täynnä köyhiä nuoria taiteilijoita, jotka halusivat menestyä. Suomalainen aatelisarvo ei itsessään merkinnyt Pariisissa paljon, mutta jos sitä osasi käyttää oikein, siitä oli hyötyä.⁶⁵ Edelfelt ja samaan aikaan Pariisissa opiskellut Gunnar Berndtson olivat yhtä mieltä siitä, että vaatteet tekevät miehen.⁶⁶ Moitteettomaan ja tilanteeseen sopivaan pukeutumiseen Edelfelt yhdisti käyntikortin, johon oli painettu nimi *d'Edelfelt*. Näin ranskalaisille ei voinut jäädä epäselväksi, että hyväkäyttöksinen nuori taiteilija tuli aatelissuvusta.

Pukeutumisen lisäksi on tärkeää kenen seurassa näyttyäytyy. Edelfeltin ystäväpiiriin valikoitui taiteilijoita, jotka esiintyivät *juste milieu* -taiteen käsitteen alla. *Juste milieu* -taiteilijoita on luonnehdittu aikansa poliittisiksi liberaaleiksi, jotka asettuivat edellisen vuosisadan aristokraattisten ja absolutististen arvojen ja oman vuosisatansa demokratiaprosessin väliin. Tämä luonnehdinta sopii enemmän kuin hyvin Edelfeltiin – tasavaltalaiseen joka ihaili kustavilaista aikaa. *Juste milieu* -taiteilijat olivat moderneja, mutteivät liian radikaaleja.⁶⁷

Vierasmaalaisen aatelmiehen matka Ranskan aristokratian salonkeihin on aina kulkenut olemassa olleiden suhteiden kautta.⁶⁸ Niin myös Edelfeltin, joka sai Pariisiin lähtiessään vanhemmalta ystävältään Gustaf Philip Armfeltilta suosituskirjeen. Toinen tärkeä tie ylhäisiin seurapiireihin kulki skandinaavisen diplomaattikunnan kautta. Se koostui vapaaherroista ja kreiveistä, jotka mielellään seurustelivat suomalaisen aatelmiehen kanssa. Huomattavasti kauempana salongeista oli Edelfeltin kuvanveistäjäystävän Walter Runebergin perustama Skandinaviska Klubben, jonka tilaisuuksiin Edelfelt aina kutsuttiin, mutta joita hän diplomaattikunnan tavoin vältti. Skandinaviska Klubben nimittäin toivotti tervetulleiksi Pariisissa asuvat pohjoismaalaiset säätyyn katsomatta. Siten siellä sekoittuivat yhteiskuntaryhmät, jotka kotimaassa eivät olisi seurustelleet keskenään.⁶⁹ Tasavaltalaiset aja-

tuksensa Edelfelt kuitenkin paljasti norjalaisten kirjailijoiden Bjørnstjerne Bjørnsonin ja Jonas Lien seurassa, vaikka hän moittikin Bjørnsonin ”punaista demokraattisuutta”.⁷⁰

Edelfelt ymmärsi myös, että taiteilijan ateljee toimi kuin näyteikkuna tai käyntikortti. Sen tuli houkutella ostajia oikeista piireistä. Ateljeen tuli olla sisustettu hyvällä maulla ja muodikkaasti, siellä tuli olla arvokkaita keräilyesineitä sekä omia ja taiteilijaystävien teoksia. Edelfelt ei säästellyt aikaa eikä rahaa sisustaessaan ateljeestaan.⁷¹ Tässä Edelfelt käytti aatelin vanhaa connoiseur-keräilijäperinnettä ja loi ateljeestaan ympäristön, joka liitti hänet ranskalaisiin vertaisiinsa. Samalla tavalla kuin hänen pukeutumisensa ja hänen taiteensa, kertoi ateljee hänen sosiaalisesta taustastaan ja hienostuneesta maustaan. Kun Edelfelt ja Ellan de la Chapelle 1890-luvulla sisustivat yhteistä kotiaan Pariisissa, he noudattivat samaa periaatetta. Ellan de la Chapelle kirjoitti Hulda von Bornille, ettei Edelfeltin taiteilijamaine kestänyt muuta kuin ”ätkä saker” eli antiikkihuonekaluja ja -esineitä.⁷²

Ehkä juuri arjen valinnat johtivat siihen, että Edelfelt ja von Born päätyivät vieroksumaan toistensa ajatusmaailmaa. Edelfeltin mielestä von Born oli nurkkakuntainen mies, joka ei ymmärtänyt taidetta eikä osannut nähdä maailmaa

65. Ks. Kortelainen 2002, 28–29.

66. Albert Edelfelt Alexandra Edelfeltille 5.4.1877. Edelfeltska släktarkivet. SLS.

67. Robert Jensen, *Marketing Modernism in Fin-de-Siècle Europe*. Princeton University Press 1994, 154–155; Kortelainen 2002, 247, 250–257.

68. Vrt. Charlotta Wolff, *Vänskap och makt. Den svenska politiska eliten och upplysningstidens Frankrike*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 676. SLS 2005.

69. Ks. esim. Albert Edelfelt Alexandra Edelfeltille 13.2.1883. Edelfeltska släktarkivet. SLS.

70. Albert Edelfelt Alexandra Edelfeltille 24.12.1882: ”Naturligtvis är han [Bjørnson] förfärligt norsk och röd demokrat [– –]”. Edelfeltska släktarkivet. SLS.

71. Ks. Kortelainen 2002.

72. Ellan de la Chapelle Hulda von Bornille 8.12.1889. Sarvlaks privatarkiv. SLS.

veljeys, vapaus ja tasa-arvo -tunnuslauseen mukaisesti.⁷³ Von Born puolestaan luonnehti Edelfeltiä ”som en framstående och flitig målare med mycket ambition och ännu större fåfänga”. Hän piti selvästi tätä pinnallisena eikä riittävän lujaluonteisena.⁷⁴

Modernisoitua aateluus

Elämänvalintoja tehdessään Albert Edelfelt turvautui vanhaan aateliseen perinteeseen, taiteentuntijuuteen, josta tuli hänelle porvarillisen yhteiskunnan mahdollistama professio. Jälkimaailma on ensisijaisesti nähnyt Edelfeltin yksilönä ja taiteilijana, modernin yhteiskunnan tuotteena. Demokratisoituva maailmassa hänelle on annettu kansallistaiteilijan status, mutta käytökseltään ja ajatusmaailmaltaan hän kuului kiinteästi vanhaan aateliskulttuuriin. Aviopuolisoa Edelfelt etsi ennen kaikkea Pietarin ja Helsingin aateliipiireistä. Kesähuvilallaan Haikossa hän seurusteli mielellään naapureidensa, venäläisten von Etterien kanssa. Heidän ystävyytensä avasi Edelfeltille mahdollisuuden oleskella Pietarissa, mikä puolestaan osoittautui pääsylipuksi keisarilliseen hoviin.

Taiteilijana Edelfelt hyödynsi aateluuttaan ja sen tuomaa statusta erityisesti Pietarissa ja Pariisissa, joissa hän loi mainetta maalamalla muotokuvia Venäjän keisariperheestä ja aristokratian jäsenistä. Tästä huolimatta Edelfeltin itsensä mukaan hänen suurin menestyksensä oli tiedemies Louis Pasteurin muotokuva. Enemmän kuin useimmat muut Pasteur edusti uuden sivistyksen ideaalia. Edelfeltin ystäväpiiri koostui pohjoismaisista ja ranskalaisista aristokraateista ja boheemeista. Taiteilijauransa aikana hän sai Suomessa ja ulkomailla vaikutteita erilaisista taiteilijarooleista nuoresta radikaalista aina hovimaalariin ja kansankuvaajaan saakka. Taiteilija-aristokraattina hän ei lakannut idealisoimasta kustavilaista aikaa teoksissaan. Samaan aikaan hän ylisti läpi elämänsä vapautta, veljeyttä ja tasa-arvoa, elämännäkemyttä, jonka hän oli omaksunut nuorena ja köyhänä opiskelijana to-

vereidensa kanssa Pariisiin École des Beaux-Artsissa.

Viktor Magnus von Bornia ovat jälkipolvet puolestaan luonnehtineet yhdeksi viimeisistä todellisista aristokraateista, ja sellaisena hän mielellään esiintyikin. Maamarsalkkana valtiopäivillä 1905–1906 hän piti tunteisiin vetoavan jäähyväispuheen monisatavuotiselle instituutiolle, joka oli kohdannut loppunsa juuri hyväksytyssä eduskuntauudistuksessa. Puolustaesseen kartanonomistajien oikeutta maahansa ja riippumattomien kartanonomistajien merkitystä valtiolliselle elämälle von Bornin argumentoinnin taustalla oli traditionaalinen käsitys aateluudesta ja aatelin maanomistuksesta.⁷⁵ Muilla elämänaalueilla von Born oli sitä vastoin uuden aikakauden edustaja. Hänen perhehanteensa ja naiskuvansa ilmensivät nimenomaan 1800-luvun porvarillisen kulttuurin ihanteita, eivät aatelin traditionaalisia perhekäsityksiä. Poliittisena vaikuttajana hän hyödynsi porvarillisen julkisuuden tarjoamia mahdollisuuksia toimimalla kunnallishallinnossa ja yhdistyksissä sekä debatoimalla lehdistössä.

Sekä V. M. von Bornin että Albert Edelfeltin elämässä ja valinnoissa vanha aatelinen perinne yhdistyi modernisoituvan yhteiskunnan tarjoamiin mahdollisuuksiin ja porvarillisiin arvoihin tavalla, joka osoittaa, että he molemmat olivat siirtymässä uuteen sivistyneeseen luokkaan. Edelfeltin ja von Bornin esimerkit osoittavat, että muutokset tapahtuivat eri tahtiin elämän ja yhteiskunnan eri alueilla.

73. Albert Edelfelt Alexandra Edelfeltille, 2 päiväämätöntä katkelmaa [helmikuu 1880]. Edelfeltska släktarkivet. SLS.

74. Viktor Magnus von Borns samling, 33, Manuskript, skrivelser och tryckt material av V. M. von Born, Ett-hundra Landtdagsprofiler Åren 1863–1913, Sedda från läktaren, nedifrån och uppifrån; af V. M. von Born 1914. Sarvlaks arkiv. SLS.

75. Thomas Westerborn, von Born, Viktor Magnus. Teoksessa *Biografiskt lexikon för Finland 2*. SLS 2009; Siren 1980, 240–243. – *Nyt julkaistu Henrika Tandefeltin ja Maria Väinö-Kurtakon artikkeli on käynyt läpi tieteellisen vertaisarvioinnin.*